

УДК 37.031; 372.881.1; 351.746.1

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ОФІЦЕРА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Цвяк Лариса Вікторівна
м.Хмельницький

Стаття присвячена вивченню проблеми формування культури професійного спілкування іноземною мовою сучасного офіцера-прикордонника. Підкреслюється важливість володіння культурою спілкування іноземною мовою під час виконання завдань з охорони державного кордону та досліджуються основні педагогічні методи навчання іноземної мови в немовному вузі з урахуванням міжкультурної комунікації.

Ключові слова: культура спілкування, володіння іноземною мовою, міжкультурна комунікація.

Вступ. Наукові дослідження і практичний досвід свідчать, що спілкування займає важливе місце в службовій діяльності і повсякденному житті офіцера. Спілкування – це не просто контакти, але й важлива форма соціально-психологічної взаємодії людей, яка поєднує конкретну діяльність людей з внутрішньо колективними процесами і міжособистісними відношеннями. Важливим свідченням рівня освіти сучасного офіцера, а також культури його професійного спілкування є знання іноземної мови. У «Відомчих стандартах культури прикордонного контролю» зазначено, що необхідно «...розпочинати розмову лише державною (українською) мовою, далі перейти на мову співрозмовника (у разі знання мови на достатньому рівні)» [1, с.19]. Культура спілкування іноземною мовою під час виконання завдань з охорони державного кордону є важливою складовою прикордонної служби.

Результати педагогічних досліджень [2], [5], [6] показують, що майбутні офіцери (військові, правоохоронці) не володіють рівнем культури спілкування, який відповідає сучасним вимогам, що висуваються до особистості спеціаліста, а у більшості молодих офіцерів існують значні пробіли в знаннях і уміннях, необхідних для спілкування у професійній та педагогічній правоохоронній діяльності. Недостатньо проявляється значущість культури спілкування, недостатньо проявляється спрямованість у спілкуванні на іншу людину, не в повному обсязі сформовані комунікативні уміння іноземною мовою.

Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що в сучасній педагогічній науці немає єдиного підходу до проблеми формування культури спілкування іноземною мовою у офіцерів. Це зумовлено, насамперед, багатоманітністю поглядів на сутність поняття «культура» і «спілкування».

Метою даної статті є розгляд проблеми формування культури іноземномовного спілкування у правоохоронному вищому навчальному закладі та визначення основних методів навчання слухачів та курсантів міжкультурної комунікації.

Результати дослідження. Культура спілкування відіграє особливу важливу роль, коли люди, які оволоділи іноземною мовою, використовують її для досягнення соціально значущих цілей в різних сферах діяльності, зокрема і при виконанні своїх службових обов'язків. Тому формуванню культури спілкування іноземною мовою і в немовному вузі слід приділяти особливу увагу. Крім того

випускники сучасних вузів мають чудові можливості удосконалення своїх знань іноземної мови. Це участь в міжнародних проектах, приватні та ділові поїздки за кордон, спілкування з носіями мови, стажування та багато іншого.

Навчити курсантів та слухачів спілкуватися (усно чи письмово), правильно оформляти свої думки і почуття іншою, чужою мовою – це завдання досить складне. Адже спілкування між людьми передбачає не лише вербальний процес. Ефективність спілкування, крім хорошого володіння мовою, залежить від багатьох інших факторів: умов і культури спілкування, володіння невербальними засобами спілкування (жести, міміка) і так далі. Таким чином, ефективне комунікативне навчання напряму пов'язане з культурою народу – носієм мови.

У цій ситуації виникає важливе завдання викладача іноземної мови – допомогти курсанту чи слухачу розкрити себе для спілкування з навколишнім світом і вивчити мову спілкування з цим світом. З іншого боку, зростає роль курсанта чи слухача, який стає активним учасником процесу навчання. В той самий час процес розвитку комунікативних умінь будуватиметься на принципі навчальної співпраці.

Раніше традиційне викладання іноземних мов зводилося в нашій країні до читання текстів. При цьому на рівні вищої школи навчання філологів проходило на основі читання художньої літератури; нефілологи читали («тисячами слів») спеціальні тексти відповідно своєї майбутньої професії. Повсякденне спілкування іноземною мовою зводилося до так званих побутових тем «У готелі», «В ресторані», «На пошті» і т.п. Таким чином, реалізувалася майже завжди одна функція мови, функція повідомлення, інформативна функція, оскільки з чотирьох навичок володіння мовою (читання, письмо, говоріння і розуміння на слух) розвивалася лише одна – читання.

Радикальні зміни соціального життя нашої країни, її стрімке входження у світовий простір повернуло іноземні мови до життя, зробило їх реальним засобом різних видів спілкування. В наш час саме тому на рівні вищої школи вузівського спеціаліста розглядають як високо освічену людину, яка має фундаментальну підготовку. Відповідно, іноземна мова спеціаліста такого роду – це і знаряддя праці, і частина культури, і засіб гуманізації освіти. Все це передбачає фундаментальну і різносторонню підготовку з мови.

Для того щоб навчити іноземної мови як засобу спілкування, необхідно створювати обстановку реального спілкування, налагодити зв'язок викладання іноземних мов з життям, активно використовувати іноземні мови в живих, природних ситуаціях. Це можуть бути наукові дискусії іноземною мовою із залученням іноземних спеціалістів (наприклад, на кафедрі німецької та другої іноземної мови Національної академії ДПСУ ними є офіцери Федеральної поліції Німеччини, інструктори з питань самооборони, провідні спеціалісти з Шенгенського прикордонного кодексу), ре-

ферування і обговорення іноземної наукової літератури, читання окремих (спеціальних) курсів іноземною мовою, участь курсантів, слухачів і студентів у міжнародних конференціях, підготовка доповідей та презентація їх іноземною мовою, робота перекладачем, яка як раз і полягає в спілкуванні, контакті, здатності зрозуміти і передати інформацію. Необхідно розвивати і позааудиторні форми спілкування: гуртки, клуби, наукові товариства за інтересами, де можуть збиратися курсанти і слухачі різних спеціальностей.

Кожне заняття з іноземної мови – це не лише досягнення мети щодо формування комунікативної компетенції, але й розвиток у курсантів і слухачів здібностей до ведення діалогу культур, що є неможливим без знання власної культури і культури тієї країни, мова якої вивчається. Тобто «кожне заняття з іноземної мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне іноземне слово відображає зарубіжний світ і зарубіжну культуру: за кожним словом стоїть зумовлене національно-свідомістю уявлення про світ» [4].

Оскільки сформованість іншомовної комунікативної компетенції стала одним з важливих компонентів соціальної мобільності, а також критерієм освіченості випускника вузу, необхідно шукати нові форми навчання іноземних мов і контролю рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції, які відповідатимуть сучасному етапу розвитку системи мовної освіти в рамках особистісно-орієнтованого і комунікативно-діяльнісного підходів у методиці навчання іноземних мов. У зв'язку з цим зростає роль усного мовлення як засобу комунікації.

Серед компонентів змісту культури професійного спілкування іноземною мовою можна виділити такі:

- а) комунікативна компетенція, яка передбачає:
  - уміння та готовність офіцера-прикордонника брати участь в іншомовному спілкуванні (усне та письмове мовлення);
  - володіння культурою ділового і професійного спілкування іноземною мовою;
  - володіння культурою мовленнєвої поведінки відповідно до правил мовного етикету;
  - володіння основами ділового спілкування іноземною мовою у типових ситуаціях прикордонної служби;
- б) мовна компетенція, яка передбачає активне володіння громадсько-політичною, правоохоронною та прикордонною лексикою з метою забезпечення ефективного спілкування;
- в) методична компетенція, яка передбачає:
  - прагнення до подальшого самовдосконалення у галузі володіння іноземною мовою;
  - розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування;
  - володіння способами та засобами передачі комунікативної інформації службового характеру;
- г) соціокультурна компетенція, яка передбачає:
  - позитивне ставлення до іноземної мови як засобу спілкування, повага до народу, носія цієї мови, толерантне ставлення до його культури, звичаїв і способу життя;
  - культурну неупередженість і соціокультурну спостережливості, тактовність та ввічливість.

Зупинимось детальніше на деяких компонентах культури професійного спілкування, перелічених вище, детальніше. Невід'ємною складовою частиною культури мовлення є її логічність, під якою розуміють послідовність вираження думки, що забезпечується дотриманням мовця лінгвістичних законів побудови усного чи письмового висловлення. Для того щоб навчити курсантів і слухачів логічно викладати свої думки іноземною мовою, традиційно використовуються такі види роботи, як складання плану прочитаного тексту, вибір ключових речень з тексту, підбір фактів з тексту для доказу того чи іншого положення. Досить корисними є також вправи на складання логічно зв'язного тексту з окремих речень, на перегрупування окремих фраз у природній діалог, на з'єднання головного і підрядного речення за допомогою одного із запропонованих сполучників.

Культура мовленнєвого спілкування передбачає також уміння дати оцінку сприйнятого повідомлення з точки зору його логіки. Це особливо важливо у дискусіях. Доцільним є проводити на заняттях парне і групове обговорення проблем, які цікавлять кур-

сантів і слухачів. Розвитку логічності мовлення сприяє і виконання письмових робіт: написання аудіювання, складання анотацій, реферування текстів різного жанру.

Необхідною передумовою розвитку культури спілкування є оволодіння мовленнєвими кліше, серед яких можна виділити формули вітання і прощання, форми звертання, формули вибачення, прохання, запрошення, поради та інші. Відбір мовленнєвих формул для вивчення проводиться з урахуванням як їх функціонально-стилістичного, так і емоційного забарвлення [3, с.33].

У ситуації оволодіння курсантами іншою, нерідною мовою необхідно знайти їх з різними варіантами цієї мови. При цьому необхідним є широке використання на заняттях аудіо- та відеоматеріалів. Роз'яснення варіативності мови у поєднанні з теоретичним обґрунтуванням фактів формує у курсантів та слухачів правильне розуміння динамічного характеру мови.

Особливу увагу слід приділити навчанню ділового спілкування. Сучасні знання іноземної мови не існують без володіння інформацією про особливості міжнаціонального і міжкультурного контексту. Майже неможливо послати повідомлення ділового характеру (усне чи письмове), яке не містило б певного культурного забарвлення. Для навчання ділового спілкування використовуються ділові ігри, ситуативні вправи, різні види інших комунікативних вправ. Під час проведення такої роботи курсанти і слухачі не лише використовують іноземну мову як засіб спілкування, але, хоча й у ігровій формі, навчаються формувати взаємовідносини, підтримувати гармонійне спілкування, попереджати конфронтацію, розуміти поведінку характерів.

Таким чином, у процесі навчання іноземної мови неможливо не враховувати того факту, що необхідна комунікативна компетенція розрахована на спілкування живих людей з різних культур. Розуміти інших і зробити так, щоб розуміли тебе, можна лише за умови введення соціокультурних факторів в структуру занять.

Виходячи із власного досвіду, для усунення згаданих у цій статті недоліків у справі формування культури міжнаціональних відношень у вищій школі слід вказати такі рекомендації:

- 1) необхідно розширити знання курсантів і слухачів з питань політики, права, економіки, культури;
- 2) навчити курсантів і слухачів звертати увагу на події, що відбуваються у світі, використовуючи засоби масової інформації, критично оцінювати явища і події навколишнього світу, орієнтуватися в подіях у межах країни і у всьому світі;
- 3) створити умови для розвитку толерантного відношення до представників різних культур, формування навичок міжкультурної комунікації;
- 4) необхідно підвести слухачів і курсантів до розуміння важливості вивчення іноземної мови як засобу вирішення багатьох проблем міжкультурного спілкування і підвищення престижу та посиленню ролі України в світі.

Висновки:

1. Головна відповідь на питання про вирішення актуального завдання навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає у тому, що мови повинні вивчатися у нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які розмовляють цими мовами.

2. Подолання мовного бар'єру є недостатнім для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур. Воно залежить від багатьох факторів: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження (мімік, жести), наявності глибоких фонових знань.

3. До компонентів культури професійного спілкування іноземною мовою належать: комунікативна, мовна, методична та соціокультурна компетенція.

4. Основними педагогічними методами формування культури спілкування слухачів і курсантів є рольові ігри, ситуативні вправи, робота над проектами, дискусії, тренінги, інші методи інтерактивного навчання. Найбільш ефективним є комунікативне навчання, яке напряму пов'язано з культурою народу як носія мови.

У подальших дослідженнях доцільно детальніше підійти до окремих аспектів формування у курсантів і слухачів соціокультурної компетенції та відповідної організації процесу навчання іноземної мови майбутніх офіцерів.

Література

1. Відомчі стандарти культури прикордонної служби: практичний посібник на щодень. – Хмельницький: Видавництво Національної академії державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького, 2009. – 52 с.
2. Иванова В.И. Формирование культуры делового общения будущих офицеров: Дис. канд. пед. наук. – Брянск: 1998. – 184 с.
3. Рокотянская Т.А. К вопросу об использовании речевых клише в диалогической речи в неязыковом вузе. Проблемы преподавания иностранных языков в неязыковом вузе. – Сборник статей Уральского госуниверситета. – 1992. – С. 29-34.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – С. 34.
5. Тимофеева Е.В. Динамика формирования коммуникативной культуры личности обучаемого средствами иностранного языка (на материале работы с курсантами вузов): Дис. канд. пед. наук. – Рязань: 1998. – 157 с.
6. Чернявская В.С. Формирование коммуникативной культуры в структуре профессионального образования курсантов морского вуза: Дис. канд. пед. наук. – Владивосток: 1999. – 187 с.

Статья посвящена изучению проблемы формирования культуры профессионального общения на иностранном языке у современного офицера-пограничника. Подчеркивается актуальность владения культурой общения на иностранном языке в ходе выполнения задач по охране государственной границы, а также исследуются основные педагогические методы обучения иностранному языку в неязыковом вузе с учетом межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: культура общения, владение иностранным языком, межкультурная коммуникация.

The author of the article has considered the issue of modern border guard officer's foreign professional communicative culture formation. The topicality of possessing foreign language communicative skills while performing the tasks of guarding the state border has been highlighted. Furthermore, basic pedagogical methods of teaching foreign language at non-linguistic higher educational institutions taking into consideration intercultural communication have been studied.

Keywords: communicative culture, possessing of foreign language, intercultural communication.